

DOI 10.31558/2307-2318.2024.2.3

УДК 311.21:339.56.005

JELClassification: B20, B27, F12.

Лимар В.В.

д.е.н., професор Донецького національного університету імені Василя Стуса

ORCID 0000-0002-4328-7529

v.lymar@donnu.edu.ua

Сафаров У. А. огли

аспірант Донецького національного університету імені Василя Стуса

ORCID 0009-0001-0382-8701

safarov.u@donnu.edu.ua

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ

Визначено, що механізмом реалізації міжнародних зв'язків є міжнародний ринок як форма встановлених економічних відносин, як міжнародний рух капіталу, міжнародна торгівля, міжнародний трансфер технологій, міжнародні розрахунки та валютні операції та міжнародна міграція. Однак основною формою міжнародних зв'язків є міжнародна торгівля. Вона є як передумовою, так і наслідком міжнародного поділу праці. Зазначено, що основними факторами розвитку міжнародної торгівлі є такі: поглиблення і поширення міжнародного поділу праці та інтернаціоналізація виробництва; впровадження результатів науково-технічної революції, що, реалізується в оновленні основного капіталу, виробництві нових видів продукції, виникненні нових галузей економіки та оновленні традиційних; активізація діяльності ТНК на міжнародному ринку; лібералізація міжнародної торгівлі на багатосторонній основі, що виявляється у ліквідації або зниженні тарифних та нетарифних обмежень, утворенні вільних економічних зон, створенні спільних підприємств; розвиток торгово-економічної інтеграції за допомогою створення зон вільної торгівлі, запровадженні єдиного тарифу стосовно країн, які не беруть участі в економічних інтеграційних об'єднаннях, створення спільних ринків і валютно-економічних союзів; отримання політичної незалежності територіями, які раніше були колоніями, і поява «нових індустріальних держав». Також зазначено, що міжнародна торгівля товарами та послугами вимірюється такими показниками: рівнем експорту (рівень експорт визначається співвідношенням обсягу експорту товарів та послуг та обсягу валового внутрішнього продукту); рівнем імпорту (співвідношення обсягу імпорту до валового національного продукту з метою визначення імпортозалежності економіки певної країни); структурою експорту (структура експорту відображає частку певних груп товарів в обсязі експорту, а за товарами, на які припадає найбільша питома вага товарів, можна визначити галузеву спеціалізацію країни); структурою імпорту (визначає частку певних груп товарів в загальному обсязі імпорту).

Ключові слова: міжнародна торгівля, теорії міжнародної торгівлі, структура міжнародної торгівлі, міжнародний поділ праці, міжнародний ринок, зони вільної торгівлі.

2 табл., 1 рис. 13 літ.

Lymar V.V.

Doctor of economic sciences, associate professor of Vasyl' Sus Donetsk National University
ORCID 0000-0002-4328-7529
v.lymar@donnu.edu.ua

Safarov Ulvi

PhD student of Vasyl' Stus Donetsk National University
ORCID 0009-0001-0382-8701
safarov.u@donnu.edu.ua

THE ESSENCE OF THE CONCEPT AND MAIN INDICATORS OF INTERNATIONAL TRADE

It is determined that the mechanism for implementing international relations is the international market as a form of established economic relations, such as international capital flows, international trade, international technology transfer, international settlements and currency transactions, and international migration. However, the main form of international relations is international trade. It is both a prerequisite and a consequence of the international division of labour. It is noted that the main factors of international trade development are the following: deepening and spreading of the international division of labour and internationalisation of production; implementation of the results of the scientific and technological revolution, which is realised in the renewal of fixed capital, production of new types of products, emergence of new sectors of the economy and renewal of traditional ones; intensification of TNCs' activities in the international market; liberalisation of international trade on a multilateral basis, which is manifested in the elimination or reduction of tariff and non-tariff restrictions, formation of It is also noted that international trade in goods and services is measured by the following indicators: the level of exports (the level of exports is determined by the ratio of exports of goods and services to the volume of gross domestic product); the level of imports (the ratio of imports to gross national product in order to determine the import dependence of the economy of a particular country); structure of exports (the structure of exports reflects the share of certain groups of goods in the volume of exports, and the goods that account for the largest share of goods can be determined by the

Keywords: international trade, theories of international trade, structure of international trade, international division of labour, international market, free trade zones.

2 table, 2 fig., 13 ref.

Постановка проблеми. Економічна успішність будь-якої країни ґрунтується на внутрішній і зовнішній торгівлі. Жодна країна світу не змогла створити ефективну економіку та відокремити себе від міжнародної економічної системи. В період активізації глобалізаційних процесів світового господарства посилюється роль торговельно-економічних відносин країни. Саме міжнародна торгівля як форма міжнародних економічних відносин є важливою складовою, збалансуванням економічного зростання, дозволяє підвищити конкурентоспроможність національної економіки, стимулює рівень життя та забезпечує задоволення потреб населення.

Механізмом реалізації міжнародних зв'язків є міжнародний ринок як форма встановлених економічних відносин, як міжнародний рух капіталу, міжнародна торгівля, міжнародний трансфер технологій, міжнародні розрахунки та валютні операції та міжнародна міграція. Однак основною формою міжнародних зв'язків є міжнародна торгівля. Перші позиції у світовій торгівлі займають розвинуті країни. На них приходиться 2/3 всього обсягу експорту та імпорту. Найбільшими впливовими

учасниками світового ринку є Китай, Німеччина, США, Японія, Південна Корея та Нідерланди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дане дослідження проведено на основі аналізу робіт вітчизняних та зарубіжних вчених. Особливу увагу приділено роботам Єріної І.В. [1], в якій досліджено тенденції розвитку і структуру українського ринку товарів та послуг, Кизими М.О. та Матюшенка І.Ю. [3], які надали оцінку членству України у Світовій організації торгівлі, Чернеги О.Б. та Кожухової Т.В. [5], що дослідили міжнародну торгівлю як чинник сталого розвитку. Також в даній роботі проаналізовано наукові підходи класиків економічної думки до визначення поняття міжнародної торгівлі, зокрема Сміта А. [7], Рікардо Д. [8], Кругмана П. [9], Міля Дж.С. [10], Хекшера та Оліна [11], Самуельсона П. [12] та багатьох інших.

Отже, **метою** даного дослідження є поглиблення поглядів про сутність поняття міжнародної торгівлі та структурування основних економічних показників, які дозволяють здійснити її аналіз.

Виклад основного матеріалу. Міжнародна торгівля займає центральне місце у системі міжнародних економічних відносин. Вона є як передумовою, так і наслідком міжнародного поділу праці. Впродовж історичного розвитку міжнародна торгівля пройшла шлях від окремих та іноді випадкових зовнішньоторговельних операцій до довгострокового масштабного торговельно-економічного співробітництва.

Науково-технічна революція стала двигуном міжнародного товарообміну. Специфіка сучасного етапу міжнародної торгівлі виявляється у процесі аналізу її довгострокових тенденцій, форм і методів. Міжнародна торгівля є центральною ланкою системи світогосподарських зв'язків, що об'єднує майже всі країни світу в єдину міжнародну економічну систему [1, с. 39–44]. Міжнародна торгівля є способом, який держави світу використовують для розвитку національної економіки, збільшення продуктивності праці та ефективного використання наявних ресурсів.

Зовнішня торгівля на сьогоднішній день трансформувалася у важливу галузь економіки країни. Збільшується її вплив на всесвітнє фінансове зростання [2]. Роль зовнішньої торгівлі як одного з основних факторів економічного розвитку країни доведена на теоретичному та емпіричному рівнях і визнана великою кількістю науковців. Товаропотоки між країнами визначаються багатьма різними чинниками як економічного, так і політичного характеру. Процеси глобалізації, вертикальної спеціалізації країн разом із необхідністю забезпечити ресурси економічного розвитку останнім часом суттєво змінили напрямки товаропотоків у світі. Водночас розширення мережі різних торгових об'єднань, угод та розширення Світової організації торгівлі сприяє розвитку взаємодії між країнами, створюючи додаткові ризики для міжнародної економічної безпеки [3].

В таблиці 1 представлено декілька наукових підходів до визначення поняття «міжнародна торгівля».

Сміт А., відомий шотландський економіст і філософ XVIII століття, зробив великий внесок у розвиток економічної теорії, зокрема в області міжнародної торгівлі. Його погляди на міжнародну торгівлю можна знайти в його головній праці "Багатство народів" (1776) [7] Далі структуровано ключові аспекти його поглядів (рис. 1).

Рікардо Д., англійський економіст XIX століття, розвинув і поглибив ідеї Адама Сміта щодо міжнародної торгівлі. Його найважливіший внесок у цю галузь економічної науки полягає в розробці теорії порівняльних переваг, яка стала фундаментальною концепцією сучасної економіки. Далі наведено основні аспекти поглядів Рікардо на міжнародну торгівлю.

Таблиця 1 – Наукові підходи до трактування поняття «міжнародна торгівля»

Автор і джерело	Підхід до визначення
Сміт А. "Дослідження про природу та причини багатства народів" (1776)	Міжнародна торгівля — це процес обміну товарами та послугами між різними країнами. Вона дозволяє кожній країні спеціалізуватися на виробництві тих товарів, які вони можуть виробляти з найменшими витратами, та обмінювати їх на товари, які виробляються в інших країнах з меншими витратами
Рікардо Д. "Принципи політичної економії та оподаткування" (1817)	Міжнародна торгівля базується на принципі порівняльних переваг, коли країни спеціалізуються на виробництві тих товарів, де вони мають відносну перевагу, і торгують ними з іншими країнам
Кругман П., і Обстфельд М. "Міжнародна економіка: теорія та політика" (1988)	Міжнародна торгівля — це обмін товарами та послугами між країнами, що виникає внаслідок різниць у технологіях, ресурсах, споживчих вподобаннях і політиці. Вона сприяє економічному зростанню, ефективності та конкуренції
Мілль Дж. С. "Принципи політичної економії" (1848)	Міжнародна торгівля — це форма економічної діяльності, при якій країни обмінюються продуктами своїх національних економік. Вона базується на принципах вигоди від обміну та економії від масштабів
Гекшер Е., Олін Б. "Гекшер-Олінська теорія міжнародної торгівлі" (1933)	Міжнародна торгівля — це процес обміну товарами та послугами між країнами, який зумовлений різницею у забезпеченості ресурсами та технологіями. Вона дозволяє країнам отримувати вигоди від спеціалізації та торгівлі
Самуельсон П., Нордгаус В. "Економіка" (1948)	Міжнародна торгівля дозволяє країнам обмінюватися продуктами та послугами, що призводить до підвищення ефективності, зростання економічного добробуту та розширення ринку. Вона базується на принципах абсолютних та порівняльних переваг

Джерело: складено автором на основі [7-12].

Теорія порівняльних переваг. Рікардо стверджував, що країни виграють від міжнародної торгівлі навіть тоді, коли одна з них може виробляти всі товари з меншими витратами, ніж інші країни. За його теорією, кожна країна повинна спеціалізуватися на виробництві тих товарів, у виробництві яких вона має найбільшу порівняльну перевагу, тобто найменшу альтернативну вартість. Це означає, що навіть якщо країна менш продуктивна у виробництві всіх товарів, вона все одно може виграти від торгівлі, спеціалізуючись на виробництві тих товарів, у яких вона найменш непродуктивна.

Вигоди від торгівлі. Рікардо показав, що торгівля приносить вигоди всім учасникам за рахунок спеціалізації та обміну. Країни, торгуючи між собою, можуть отримувати більше товарів за рахунок ефективнішого використання своїх ресурсів. Це дозволяє підвищити загальний добробут і рівень життя.

Розподіл праці на міжнародному рівні. Подібно до Адама Сміта, Рікардо підтримував ідею поділу праці, але він поширив її на міжнародний рівень. Він вважав, що міжнародна спеціалізація дозволяє країнам використовувати свої ресурси найбільш ефективно, що веде до підвищення продуктивності та економічного зростання.

Роль уряду. Рікардо був прихильником мінімального втручання уряду в економіку. Він вважав, що урядові обмеження на торгівлю, такі як тарифи і квоти, лише шкодять економічному розвитку. Вільна торгівля, на його думку, сприяє конкуренції, інноваціям і ефективності.

Рисунок 1 – Ключові аспекти поглядів А. Сміта

Джерело: структуровано авторами на основі [7].

Рікардіанська рента. Рікардо також розробив концепцію ренти, яка описує, як диференціація в родючості землі або продуктивності інших ресурсів впливає на їхню вартість. Ця концепція має відношення і до міжнародної торгівлі, оскільки ресурси в різних країнах мають різну продуктивність і, відповідно, різну вартість.

Погляди Давіда Рікардо на міжнародну торгівлю значно вплинули на подальший розвиток економічної науки та практику міжнародної торгівлі. Його теорія порівняльних переваг залишається однією з ключових концепцій, що пояснюють вигоди від міжнародного обміну [8].

Пол Кругман, американський економіст і лауреат Нобелівської премії з

економіки, значно розширив традиційні уявлення про міжнародну торгівлю, розробивши нову теорію торгівлі та економічну географію. Його роботи поєднують елементи традиційних теорій з новими підходами, які враховують реальні умови сучасної економіки. Ось кілька основних аспектів поглядів Кругмана на міжнародну торгівлю.

Нова теорія торгівлі. Кругман розробив нову теорію торгівлі, яка включає в себе елементи монополістичної конкуренції і економії від масштабу. Він показав, що країни можуть отримувати вигоди від торгівлі навіть у тому випадку, коли вони виробляють схожі товари, завдяки спеціалізації і економії від масштабу. Це відрізняється від класичних теорій, які фокусуються на порівняльних перевагах.

Масштабна економія і диференціація продукту. Одним з ключових елементів нової теорії торгівлі є ідея, що економія від масштабу (зниження витрат на одиницю продукції при збільшенні обсягів виробництва) і диференціація продукту (створення різноманітних варіантів одного товару) можуть стимулювати міжнародну торгівлю. Це пояснює, чому країни з розвиненими економіками можуть активно торгувати між собою подібними товарами, такими як автомобілі або електроніка.

Економічна географія. Кругман також розробив теорію економічної географії, яка пояснює, як економічні діяльності концентруються в певних регіонах або країнах. Він показав, що економічні сили, такі як транспортні витрати, економія від масштабу і ринок праці, можуть призводити до концентрації виробництва і населення в певних місцях, що впливає на міжнародну торгівлю і розподіл багатства.

Політика торгівлі. Хоча Кругман є прихильником вільної торгівлі, він визнає, що у певних умовах уряди можуть відігравати важливу роль у підтримці економіки. Наприклад, у своїх дослідженнях він звертає увагу на потенційні негативні наслідки глобалізації, такі як нерівність доходів, і рекомендує урядам розробляти політику, яка б пом'якшувала ці негативні ефекти.

Глобалізація і нерівність. Кругман також активно досліджував питання глобалізації та її вплив на економічну нерівність. Він визнає, що глобалізація може призвести до збільшення нерівності в доходах як між країнами, так і всередині них, і наголошує на необхідності політичних заходів для боротьби з цими проблемами.

Погляди Пола Кругмана на міжнародну торгівлю допомогли краще зрозуміти сучасні економічні процеси і розробити більш гнучкі підходи до торгівельної політики. Його роботи мали великий вплив на економічну теорію та практику [9].

Джон Стюарт Міль, видатний британський філософ і економіст XIX століття, значно розширив і розвинув теорії міжнародної торгівлі, запропоновані Адамом Смітом і Давідом Рікардо. Його погляди на міжнародну торгівлю включають кілька важливих концепцій.

Теорія міжнародної вартості. Міль розробив теорію міжнародної вартості, яка пояснює, як визначаються умови торгівлі між країнами. Згідно з цією теорією, умови торгівлі (або відносні ціни товарів) визначаються взаємодією попиту і пропозиції на міжнародному ринку. Це означає, що співвідношення цін товарів, якими торгують країни, залежить від відносної інтенсивності попиту на ці товари в різних країнах.

Взаємна вигода від торгівлі. Міль підтримував ідею, що міжнародна торгівля приносить вигоду всім учасникам. Він пояснював, що країни виграють від торгівлі, оскільки отримують доступ до товарів і послуг, які виробляються більш ефективно в інших країнах. Це дозволяє країнам спеціалізуватися на виробництві тих товарів, у яких вони мають порівняльну перевагу, і обмінюватися ними на взаємовигідних умовах.

Розподіл вигод від торгівлі. Міль також розглядав питання розподілу вигод від міжнародної торгівлі між країнами. Він визнавав, що умови торгівлі можуть впливати на те, яка країна отримає більшу частку вигод. Наприклад, країна з більш сильним

попитом на певний товар може отримати більше вигод від торгівлі.

Принцип порівняльної переваги. Як і Рікардо, Міль підтримував принцип порівняльної переваги, але він розширив його, включивши в аналіз фактори, які можуть впливати на відносні витрати виробництва в різних країнах. Міль враховував не тільки витрати праці, але й інші фактори виробництва, такі як капітал і земля.

Роль держави у міжнародній торгівлі. Міль визнавав, що вільна торгівля, загалом, приносить користь, але він також розумів, що в певних умовах державне втручання може бути виправданим. Наприклад, він підтримував ідею тимчасових тарифів для захисту молодих галузей промисловості, поки вони не стануть достатньо конкурентоспроможними на міжнародному ринку.

Ефекти торгівлі на внутрішню економіку. Міль досліджував вплив міжнародної торгівлі на розподіл доходів всередині країни. Він відзначав, що торгівля може впливати на ціни і зарплати, змінюючи баланс між різними секторами економіки.

Погляди Джона Стюарта Міля на міжнародну торгівлю значно вплинули на розвиток економічної теорії і практики. Його роботи продовжують залишатися актуальними і сьогодні, оскільки вони забезпечують глибоке розуміння механізмів міжнародної торгівлі та її впливу на економічний розвиток [10].

Елі Гекшер і Бертіль Олін, шведські економісти, розробили модель, яка значно розширила уявлення про міжнародну торгівлю, відому як теорія Гекшера-Оліна або теорія факторних пропорцій. Ця теорія стала важливою частиною неокласичної економіки та міжнародної торгівлі. Далі структуровано основні аспекти їхніх поглядів.

Розподіл ресурсів. Теорія Гекшера-Оліна ґрунтується на припущенні, що країни мають різні відносні забезпечення ресурсами, такими як праця, капітал і земля. Країни, що мають надлишок певного ресурсу, мають порівняльну перевагу у виробництві товарів, що вимагають інтенсивного використання цього ресурсу.

Спеціалізація. Відповідно до цієї теорії, країни будуть спеціалізуватися на виробництві та експорті тих товарів, які вимагають інтенсивного використання відносно дешевих і доступних ресурсів, а імпортувати товари, для виробництва яких необхідні відносно дорогі та дефіцитні ресурси.

Модель факторних пропорцій. Теорія Гекшера-Оліна включає дві основні теореми:

Теорема Гекшера-Оліна. Країна буде експортувати ті товари, які використовують у виробництві відносно надлишкові фактори виробництва, і імпортувати ті товари, що вимагають у виробництві дефіцитних факторів;

Теорема вирівнювання цін на фактори виробництва: Вільна торгівля приведе до вирівнювання відносних цін на фактори виробництва між країнами, тобто ціни на працю і капітал у різних країнах стануть ближчими одна до одної в результаті торгівлі.

Вплив торгівлі на розподіл доходів. Теорія Гекшера-Оліна також передбачає, що міжнародна торгівля впливає на розподіл доходів у країнах. Наприклад, у країні з надлишком праці (тобто з відносно дешевою працею) відкриття до міжнародної торгівлі збільшить попит на працю, що підвищить зарплати. У той же час, у країні з надлишком капіталу торгівля збільшить доходи власників капіталу.

Емпіричні перевірки. Хоча теорія Гекшера-Оліна є потужним інструментом для аналізу міжнародної торгівлі, емпіричні дослідження показали, що реальні торгівельні патерни не завжди відповідають її прогнозам. Це стало приводом для подальших досліджень і розробок в області міжнародної торгівлі.

Розвиток теорії. Теорія Гекшера-Оліна послужила основою для багатьох подальших теорій і моделей міжнародної торгівлі. Зокрема, вона була розширена і модифікована, щоб врахувати додаткові фактори, такі як технологічні відмінності, транспортні витрати та політичні бар'єри.

Модель Гекшера-Оліна залишається однією з основних теорій міжнародної торгівлі і використовується для аналізу та розуміння торгових патернів між країнами [11].

Пол Самуельсон, видатний американський економіст і лауреат Нобелівської премії з економіки, зробив значний внесок у теорію міжнародної торгівлі. Його роботи спираються на моделі, розроблені попередниками, і включають нові підходи та аналіз. Основні аспекти поглядів Самуельсона на міжнародну торгівлю включають такі:

Теорема Столпера-Самуельсона. Одним з найвідоміших внесків Самуельсона в теорію міжнародної торгівлі є теорема Столпера-Самуельсона, розроблена разом з Вольфгангом Столпером. Відповідно до цієї теореми, вільна торгівля призводить до збільшення доходів власників факторів виробництва, які використовуються інтенсивно в експортних галузях, і до зниження доходів власників факторів виробництва, які використовуються інтенсивно в галузях, що конкурують з імпортом. Це означає, що в країні з надлишком праці торгівля підвищить доходи працівників, тоді як в країні з надлишком капіталу торгівля збільшить доходи власників капіталу.

Ефекти вирівнювання цін на фактори виробництва. Самуельсон разом з Гекшером і Оліним розвинув ідею вирівнювання цін на фактори виробництва. Відповідно до теореми вирівнювання цін на фактори виробництва, міжнародна торгівля призведе до вирівнювання не тільки відносних цін на товари, але й цін на фактори виробництва (зарплати і доходи від капіталу) між країнами. Це відбувається через зміну попиту на різні фактори виробництва в результаті торгівлі.

Теорія специфічних факторів. Самуельсон також досліджував теорію специфічних факторів, яка пояснює короткострокові ефекти міжнародної торгівлі на розподіл доходів всередині країни. Відповідно до цієї теорії, у короткостроковій перспективі деякі фактори виробництва (наприклад, капітал, специфічний для певної галузі) не можуть легко переміщуватися між галузями. Це може призвести до того, що відкриття до міжнародної торгівлі матиме різний вплив на різні сектори економіки.

Модель Хекшера-Оліна-Самуельсона. Самуельсон розширив і вдосконалив модель Хекшера-Оліна, яка розглядає розподіл доходів у міжнародній торгівлі. Він вніс значний внесок у математичний аналіз цієї моделі, що дозволило краще зрозуміти механізми, які лежать в основі міжнародної торгівлі і її впливу на економіку.

Вплив технологічних змін. Самуельсон також досліджував вплив технологічних змін на міжнародну торгівлю. Він показав, що зміни в технологіях можуть мати суттєвий вплив на відносні ціни товарів і факторів виробництва, а також на розподіл вигод від торгівлі.

Критика протекціонізму. Самуельсон був рішучим прихильником вільної торгівлі і критикував протекціоністські заходи, які обмежують торгівлю. Він стверджував, що такі заходи призводять до зниження економічної ефективності і загального добробуту.

Роботи Пола Самуельсона значно вплинули на розвиток економічної науки і розуміння міжнародної торгівлі. Його теоретичні розробки допомогли глибше зрозуміти, як торгівля впливає на розподіл доходів і економічний розвиток [12].

Основними факторами розвитку міжнародної торгівлі визначено такі:

поглиблення і поширення міжнародного поділу праці та інтернаціоналізація виробництва;

впровадження результатів науково-технічної революції, що, реалізується в оновленні основного капіталу, виробництві нових видів продукції, виникненні нових галузей економіки та оновленні традиційних;

активізація діяльності ТНК на міжнародному ринку;

лібералізація міжнародної торгівлі на багатосторонній основі, що виявляється у

ліквідації або зниженні тарифних та нетарифних обмежень, утворенні вільних економічних зон, створенні спільних підприємств;

розвиток торгово-економічної інтеграції за допомогою створення зон вільної торгівлі, запровадженні єдиного тарифу стосовно країн, які не беруть участі в економічних інтеграційних об'єднаннях, створення спільних ринків і валютно-економічних союзів;

отримання політичної незалежності територіями, які раніше були колоніями, і поява «нових індустріальних держав» [4, с. 5–14; 5, с. 32–38].

Щербина С.В. [6] зазначає, що аналіз міжнародної торгівлі товарами та послугами вимірюється такими показниками:

рівнем експорту (рівень експорт визначається співвідношенням обсягу експорту товарів та послуг та обсягу валового внутрішнього продукту);

рівнем імпорту (співвідношення обсягу імпорту до валового національного продукту з метою визначення імпортозалежності економіки певної країни);

структурою експорту (структура експорту відображає частку певних груп товарів в обсязі експорту, а за товарами, на які припадає найбільша питома вага товарів, можна визначити галузеву спеціалізацію країни);

структурою імпорту (визначає частку певних груп товарів в загальному обсязі імпорту).

В таблиці 2 структуровано показники, що характеризують міжнародну торгівлю.

Основні показники міжнародної торгівлі є ключовими для розуміння економічної ситуації країни та її взаємодії з іншими країнами. Вони допомагають аналізувати торговельну активність, виявляти тенденції та приймати обґрунтовані рішення на макроекономічному рівні.

Висновки. В результаті проведеного дослідження отримано такі висновки. Визначено, що механізмом реалізації міжнародних зв'язків є міжнародний ринок як форма встановлених економічних відносин, як міжнародний рух капіталу, міжнародна торгівля, міжнародний трансфер технологій, міжнародні розрахунки та валютні операції та міжнародна міграція. Однак основною формою міжнародних зв'язків є міжнародна торгівля. Вона є як передумовою, так і наслідком міжнародного поділу праці. Структуровано наукові погляди на поняття міжнародної торгівлі, зокрема визначено основні аспекти поглядів Сміта А. на міжнародну торгівлю через призму теорії абсолютних переваг, вільної торгівлі, поділу праці та невидимої руки ринку. Зазначено, що Рікардо Д. поглибив ідеї Сміта А. щодо міжнародної торгівлі. Його найважливіший внесок у цю галузь економічної науки полягає в розробці теорії порівняльних переваг, яка стала фундаментальною концепцією сучасної економіки. Кругман П. розширив традиційні уявлення про міжнародну торгівлю, розробивши нову теорію торгівлі та економічну географію. Міль Дж. С. розробив теорію міжнародної вартості, яка пояснює, як визначаються умови торгівлі між країнами. Згідно з цією теорією, умови торгівлі (або відносні ціни товарів) визначаються взаємодією попиту і пропозиції на міжнародному ринку. Визначено, що Гекшер Е. та Бертіль О. розробили модель, яка значно розширила уявлення про міжнародну торгівлю, відому як теорія Гекшера-Оліна або теорія факторних пропорцій. Ця теорія стала важливою частиною неокласичної економіки та міжнародної торгівлі. Роботи Самуельсона П. значно вплинули на розвиток економічної науки і розуміння міжнародної торгівлі. Його теоретичні розробки допомогли глибше зрозуміти, як торгівля впливає на розподіл доходів і економічний розвиток

Таблиця 2 – Основні показники міжнародної торгівлі

Показник	Розрахунок	Значення
Обсяг експорту та імпорту	Експорт (загальна вартість товарів і послуг, які країна продає за кордон); Імпорт (загальна вартість товарів і послуг, які країна купує за кордоном)	Ці показники використовуються для оцінки активності країни на міжнародному ринку
Торговий баланс	Різниця між вартістю експорту та імпорту країни	Торговий баланс показує, чи є країна чистим експортером або чистим імпортером
Коефіцієнт відкритості економіки	Відношення сукупного обсягу експорту та імпорту до ВВП країни	Показує, наскільки економіка країни інтегрована в світову економіку
Індекс торгової інтенсивності	Відношення частки торгівлі країни з певним партнером до її загальної зовнішньої торгівлі	Дозволяє оцінити важливість конкретного торгового партнера
Коефіцієнт залежності від імпорту	Відношення обсягу імпорту певного товару до внутрішнього споживання цього товару	Показує, наскільки країна залежить від імпортованих товарів
Структура експорту та імпорту	Аналіз товарних і галузевих структур експорту та імпорту	Допомагає визначити, які товари і послуги є основними в міжнародній торгівлі країни
Індекс диверсифікації експорту	Вимірює ступінь різноманітності товарів і послуг, які країна експортує	Високий індекс свідчить про широку товарну номенклатуру експорту, що знижує ризики залежності від одного товару або ринку
Зміни в умовах торгівлі	Відношення індексу експортних цін до індексу імпортних цін	Показує, як змінилися відносні ціни на експортні та імпортні товари, що впливає на доходи від торгівлі
Інвестиції та фінансові потоки	Обсяг прямих іноземних інвестицій (ПІІ) і портфельних інвестицій	Важливий показник для аналізу економічної інтеграції та залежності від міжнародного капіталу
Транспортні витрати та логістика	Витрати на транспортування товарів, ефективність логістичних систем	Важливий фактор, що впливає на конкурентоспроможність експорту
Митні тарифи і нетарифні бар'єри	Рівень митних тарифів, квоти, стандарти та інші регуляторні заходи, що впливають на торгівлю	Впливають на легкість і обсяг міжнародної торгівлі
Зовнішня заборгованість	Загальна сума боргу країни перед іноземними кредиторами	Показує фінансову стабільність та залежність країни від зовнішнього фінансування

Джерело: складено автором на основі [13]

Визначено, що основними факторами розвитку міжнародної торгівлі є такі: поглиблення і поширення міжнародного поділу праці та інтернаціоналізація виробництва; впровадження результатів науково-технічної революції, що, реалізується в оновленні основного капіталу, виробництві нових видів продукції, виникненні нових галузей економіки та оновленні традиційних; активізація діяльності ТНК на міжнародному ринку; лібералізація міжнародної торгівлі на багатосторонній основі, що виявляється у ліквідації або зниженні тарифних та нетарифних обмежень, утворенні вільних економічних зон, створенні спільних підприємств; розвиток торгово-економічної інтеграції за допомогою створення зон вільної торгівлі, запровадженні єдиного тарифу стосовно країн, які не беруть участі в економічних інтеграційних об'єднаннях, створення спільних ринків і валютно-економічних союзів; отримання політичної незалежності територіями, які раніше були колоніями, і поява «нових індустриальних держав». Також зазначено, що міжнародна торгівля товарами та послугами вимірюється такими показниками: рівнем експорту (рівень експорт визначається співвідношенням обсягу експорту товарів та послуг та обсягу валового внутрішнього продукту); рівнем імпорту (співвідношення обсягу імпорту до валового національного продукту з метою визначення імпортозалежності економіки певної країни); структурою експорту (структура експорту відображає частку певних груп товарів в обсязі експорту, а за товарами, на які припадає найбільша питома вага товарів, можна визначити галузеву спеціалізацію країни); структурою імпорту (визначає частку певних груп товарів в загальному обсязі імпорту).

У якості перспективи планується провести аналіз товарної та географічної структури двосторонньої торгівлі України та Азербайджану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єріна І. В. Міжнародна торгівля послугами: тенденції розвитку і структура українського ринку. *Статистика та економіка, аналіз*. 2012. № 4. С. 39–44. URL: http://194.44.12.92:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1082/39-44_4%272012%2859%29_I.Erina.pdf?sequence=1 (дата звернення: 02.06.2024).
2. Козик В. В. Міжнародні економічні відносини. 2003. Київ: Знання-Прес.
3. Кизима М. О., Матюшенко І. Ю. Оцінка наслідків членства України у світовій організації торгівлі. (Монографія). Харків: ВД «ІНЖЕК», 2014.
4. Мазаракі А. А., Мельник Т. М. Сучасні тенденції та чинники розвитку зовнішньої торгівлі України. *Держава та економіка*. 2011. № 2, С. 5–14. URL: <http://visnik.knute.edu.ua/files/2011/02/1.pdf> (дата звернення: 02.06.2024).
5. Чернега О. Б., Кожухова Т. В. Міжнародна торгівля як джерело та чинник сталого розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. № 12 (3). С. 32–38. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_12/115 (дата звернення: 02.06.2024).
6. Щербина С. В. Торговельна політика: конспект лекцій для слухачів спеціальності «Державне управління». Київ: НАДУ, 2020.
7. Smith A. An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. An electronic classics series publication. 2005. URL: <https://www.rrojasdatabank.info/Wealth-Nations.pdf> (дата звернення: 02.06.2024).
8. Данілова К.І. Спадщина Д. Рікардо у XXI столітті: теорія порівняльних переваг крізь призму історико-інституціонального аналізу. URL: https://www.researchgate.net/publication/323760445_Spadsina_D_Rikardo_u_HHI_stolitti_teorija_porivnalnih_perevag_kriz_prizmu_istoriko-institucionalnogo_analizu (дата звернення: 02.06.2024).

9. Gouher A. Krugman trade theory and developing economies. URL: https://www.researchgate.net/publication/319207120_Krugman_Trade_Theory_and_Developing_Economies (дата звернення: 02.06.2024).
10. Mill J.S. Principles of political economy. United Kingdom. John W. Parker. 1848. 450 p.
11. Bosak A., Naychuk-Khrushch. The Heckscher-Ohlin-Samuelson model: theoretical basis and conditions of application. URL: https://www.researchgate.net/publication/366811077_The_Heckscher-Ohlin-Samuelson_model_theoretical_basis_and_conditions_of_application_Model_Heksera-Olina-Samuelsona_toreticnij_bazis_i_umovi_zastosuvanna (дата звернення: 02.06.2024).
12. Самуельсон, П. Економіка [Текст] / Львів: Світ, 1993. 495 с.
13. Main economic indicators. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/economics/data/main-economic-indicators/international-trade_data-00045-en (дата звернення: 02.06.2024).

REFERENCES

1. Yerina I.V. Mizhnarodna torivlia poslugamy: tendentsii rozvytku I struktura ukrainskogo rynku [International trade in services: trends and structure of the Ukrainian market]. Statystyka ta ekonomika, analiz. № 4. P. 39–44. URL: http://194.44.12.92:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1082/39-44_4%272012%2859%29_I.Erina.pdf?sequence=1 (accessed: 02.06.2024).
2. Kozyk V.V. Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny. 2003. Kyiv: Znannia-Pres.
3. Kyzyma M.O., Matyushenko I. Yu. Otsinka naslidkiv chlenstva Ukrainy u svitovii organizatsii torgivli [Assessing the impact of Ukraine's membership in the World Trade Organisation]. Monografiia. Harkiv: VD “INZHEK”, 2014.
4. Mazaraki A.A., Melnyk T.M. Suchasni tendentsii ta chynnyky rozvytku zovnishnioi torgivli Ukrainy [Current trends and factors in the development of Ukraine's foreign trade]. Derzhava ta ekonomika. 2011. № 2, С. 5–14. URL: <http://visnik.knute.edu.ua/files/2011/02/1.pdf> (accessed: 02.06.2024).
5. Chernega O.B., Kozhuhova T.V. Mizhnarodna torgivlia yak dzherelo ta chynnyk stalogo rozvytku [International trade as a source and driver of sustainable development]. Naukovyi visnyk Hersonskogo derzhavnogo universytetu. 2015. № 12 (3). С. 32–38. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_12/115 (accessed: 02.06.2024).
6. Shcherbina S.V. Torgovelnа polityka: konspekt lektsii dlia sluhachiv spetsialnosti “Derzhavne upravlinnia”. Kyiv: NADU, 2020.
7. Smith A. An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. An electronic classics series publication. 2005. URL: <https://www.rrojasdatabank.info/Wealth-Nations.pdf> (accessed: 02.06.2024).
8. Danilova K.I. Spadshchyna D. Rikardo u XXI stolitti: teoriia porivnialnyh perevag kriz pryzmu istoriko-institutsionalnogo analizu [The Legacy of D. Ricardo in the XXI Century: the Theory of Comparative Advantage through the Prism of Historical and Institutional Analysis]. URL: https://www.researchgate.net/publication/323760445_Spadsina_D_Rikardo_u_HHI_stolitti_teorია_porivnialnyh_perevag_kriz_pryzmu_istoriko-institutsionalnogo_analizu (accessed: 02.06.2024).
9. Gouher A. Krugman trade theory and developing economies. URL: https://www.researchgate.net/publication/319207120_Krugman_Trade_Theory_and_Developing_Economies (accessed: 02.06.2024).
10. Mill J.S. Principles of political economy. United Kingdom. John W. Parker. 1848. 450 p.

11. Bosak A., Naychuk-Khrushch. The Heckscher-Ohlin-Samuelson model: theoretical basis and conditions of application. URL: https://www.researchgate.net/publication/366811077_The_Heckscher-Ohlin-Samuelson_model_theoretical_basis_and_conditions_of_application_Model_Heksera-Olina-Samuelsona_teoreticnij_bazis_i_umovi_zastosuvanna (accessed: 02.06.2024).
12. Samuelson P. *Ekonomika* [Tekst] / Lviv: Svit, 1993. 495 p.
13. Main economic indicators. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/economics/data/main-economic-indicators/international-trade_data-00045-en (accessed: 02.06.2024).